

"PİR SULTAN VE HIZIR PAŞA" HİKAYESİ

Nerin KÖSE*

*Bir toplumda farklı sınıfların varlığı, bu sınıflar arasındaki çeşitli çatışmaların, çelişkilerin, anlaşmazlıkların da olması demektir. Zaten sınıflaşmanın temelini de bu çatışma, çelişki ve anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. O sebeple ortaya çıkan çeşitli ayaklanmalar, eşkıyalık hareketleri ya da başka türden olayların doğduğu ortamın niteliğini taşıması, bir başka ifadeyle bu tür hareketlerin farklı sınıflar bünyesinde barındıran toplumlarda görülmesi bu durumun toplumların ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan ve şekillenen, onların arzu ve beklentileriyle kültürel yapıların da ortaya çıkararak anlatı türlerine de aksetmesine yol açacaktır. Bu sebeple Türk toplumunda XV. yy.dan itibaren farklı sınıfların görülmeye başlamasıyla teşekkül ettiği kabul edilen halk hikâyelerimiz (Boratav II ss:76-77) de de bu tür olayların tespit edilmesinden, hatla Pir Sultan Abdal gibi bir dönem Türk Edebiyatına damgasını vurmuş şairin hayatı çevresinde bir halk hikâyesi teşekkül etmesinden daha tabii bir şey olamaz. İşte yazımızın konusu da Pir Sultan Abdal'ın hayatını konu alan ve onun ölümüyle ilgili bilgilerin de yer aldığı "Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikayesi" de böyle bir anlatıdır ve dönemin siyasi ve sosyal durumundan pek çok şeyi aksettirmektedir. O yüzden hikâye üzerinde incelemeye başlamadan önce hikâyenin kahramanı olan Pir Sultan'm yaşadığı dönem ve o döneme gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

XIII. Yüzyılda Anadolu coğrafi, siyasi, tarihi, kültürel ve ekonomik bakımdan oldukça ilginç bir tablo görünümündeydi. Orta Asya, İran ve Harezmi ile Mısır ve Suriye arasında geçit durumunda olması doğudan gelen bitmez tükenmez bir trafiğe yol açmış, bir asır boyunca devam eden Moğol istilâsı ise bu trafiğin bir insan seli halini almasını sağlamıştır. Selçuk Devleti'nin askeri ve iktisadi durumunu daha çok Moğollar'ın bu acımasız saldırılan sarsması; hükümetin merkeze uzaktaki yerlerin denetimini ve halk üzerindeki etkisini zayıflatmıştır. (Gülpinarlı 1, ss:413-414: Köprülü I. s:200) Taht kavgaları, toprak idaresinde rüşvetin önlenememesi, savaşlar vb. (Öz; ss: 18-90) idari ve askeri kudretin bozulması birtakım isyanların, özellikle topraklarını kaybeden beylerin başkaldısına da zemin hazırlamış; İran ve

---

* Doç. Dr., E. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Türkistan'dan pekçok sufînin Anadolu'ya gelip çoğu Batını karakter taşıyan çeşit çeşit tarikat ve mezhep cırbabıyla birlikte yarattıkları yeni hava ile hükümetin etkisi daha da azalmıştır. Anlaşılabacağı üzere bu karışık dunun halk ve İdareciler arasında şu ya da bu sebeple sivrilmiş pek çok kimsenin bu gruplar aracılığıyla kuvvetlenme, kuvvetlerini konuna vb. hesaplarına son derece uygundur. Mesela 1240'ta güçlükle bastırılan Babailer İsyanı İle 1278'te Konya'yı zaptederek adına hutbe okutan ve şehzade olduğunu iddia eden Cimri İsyanı bize, Selçuklu Devleti'ndeki idari ve askeri çöküntü ile XIII. yy. Anadolu'sımdaki yeni ve ilginç bir dini havanın haberini de vermektedir (Gölpınırlı II. S:414J. Çünkü Sünni ya da değil (Rum Abdalları, Kalenderiler, Camiler, Haydariler. Alp Erenler vb.) bütün yeni tarikat, mezhep ve inançları temsil eden ve çoğu gezginci olan bu kimselerin gelişiyile İslâm dini büyük bir toleransın hakim olduğu geniş bir düşünce akımı halini almıştır (Köprülü I, ss:20Q-255; Gölpınarhl. ss:413-414).

Bu durum XIV ve daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiş; İslamiyet, kaynağı Yesevi'nin Hikmet'lerine dayanan ve Yunus'un coşkun lizmiyle beslenerek tekkelerde şeyhlerin, esnaf teşkilâtlarında ahilerin, sınır boylarında alp-erenlerin ve diğer çeşitli grupların aracılığıyla farklı şekillerde yorumlanıp hızla yayılmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle kıtlık ve açlık, isyanlar taht ve toprak kavgaları, bozulan ekonomiyi düzeltmek için konulan ağır vergiler ve dunundan İstifade etmek isteyenlerin yağmaları vb. Anadolu'da her türlü inanç şeklinin yerleşip yeşermesine elverişli bir durum yaratmış; " Zümre Edebiyatları" dediğimiz "kendi inanç şekilleri doğrultusunda ibadeti öngören, bu zümrenin erkân ve usûllerini içeren nutukların, ilâhilerin, nefeslerin söylenip çalındığı yeni bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır (Köprülü 1 ss:337-357); Gölpınarlı II. Ss:359-375; Boratav:ss:5()-51).

*Tasavvufî Halk Edebiyatı.

*Alevi-Bekt.âşi Halk Edebiyatı

*Melâmî-Hamzavi Halk Edebiyatı olarak üç grupta inceleyebileceğimiz Türk Edebiyatının bu sahasında (Gölpınırlı II. S:360). A İcvi-Beklaşi Edebiyatı, önemli bir yer işgal eder. Âşıkların gerek şiir türleri ve konuları, gerekse ekseriyetinin içinde buldukları çevre bakımından Alevi Bektaşî şairlerle paralel bir özellik göstermelerinin (Köprülü II, ss: 184-187) yanısına tasavvufu kaynak edinmeleri (Gölpınarlı I, ss:361-362) halk edebiyatımıza bu iki sınıfının benzer ya da aynı ürünleri yaratmalarına yol açmıştır. Saz şairlerinin bazılarının da bu inanç tarzım temsil ettikleri düşünülecek olursa bu yakınlığın ve önemin sebebi daha iyi anlaşılabilir olur.

Yunus'u kaynak edinmiş olmasına rağmen kullandıktan terimlerin Alevi ve Bektaşîlik'in erkân ve usulünü yansıtmaması, şiir (nefes, nutuk, devriye vb.) lerin kendi inançlarıyla örülü olup kutsal tanıklarının inen kabelelerini anlatması, tasavvufdaki "Varlık Birliği" yerine "Ali ve Ehl-i Beyt Sevgisi"nin ön plâna geçmesi, müslüman inanç ve ibadetlerine karşı tevîl ve kınamada bulunmaları, Tanrı ile inceden inceye

alay edilmesi, İran'a ve Erdebil Dergâhına candan bağlılığının görülmesiyle bu cdcbiyal Tasavvuf! Halk Edcbiyalı'ndan hemen ayrılır (Gölpınarh II, ss:362-371).

Alcvi-Bektaşî Edebiyalı'mn en önemli siması, en lirik şairi kuşkusuz Pir Sultan'dır. Şiirlerinde bu inancı yaymaya çalışmasına, bu uğurda hayatından olmasına rağmen tasavvuf, pek önemli bir yere sahip değildir. Beklentileri, yaşayışı ve hayatı, yol vermeyen dağlar tepeler, sık ağaçlı ormanlar, çiçekler, bağlar bahçeler, hayvanlar, dünya ve ölüm. insan sevgisi vb. Kısacası herşey onun şiirlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Ayrıca Dede Korkut'tan Kaygusuz'a, Yunus'tan Hayati'ye kadar pekçok ustanın etkisi açıkça görülen Pir Sultan Dadaloğlu. Koroğlu. Kerem. Sefil Ali, Deniz Ali, Kul Mustafa, Gevheri gibi diğer Alevi şairlerini etkilemekte gecikmemiştir (Gölpınarh I, ss:418-419; Aslanoğlu, ss:60-64). Hem kendi, hem de daha sonraki çağların Alevi şairleri Pir Sulum tarzında söylemeye çalışmışlar; hatta kendisiyle aynı adı taşıyan beş şair daha ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Pir Sultan'ın olmayan ancak onun gibi gösterilen pek çok nefes tesbil edilmiştir (Aslanoğlu, ss:67-86). Kısacası Tasavvuf Halk Edebiyatı için Yunus ne ise. Alevi-Bektaşî Edebiyatı için de Pir Sultan, odur.

Pir Sultan hayatı boyunca Alevilik'in en güçlü savunucularından olmuş; bütün nefeslerinde bu inanca ait erkân ve usûlleri. Hz. Ali'ye ve Şah İsmali'c bağlılıklarını dile getirmiş (Aslanoğlu, ss:417-423; Gölpınarh I. Ss:58-66); hükümetin yıllar boyu Aleviler'e baskı uygulaması hatla öldürtülmesi (Aslanoğlu, ss:43-53; Ural. ss: 111-142) bile onu bu yolundan alıkoyamamıştır.

Pir Sultan'ın hayatında III. Murat döneminde Sivas valisi olan Hızır Paşa'nın ayrı ve önemli bir yeri vardır. Düşüncelerinden vazgeçmediği, üstelik vazgeçmeye niyelli olmadığını açıkça söylemekten çekinmediği için onun tarafından hapse atılmış ve idam edilmiş (Ural; ss:120-142; Aslanoğlu, ss:48-53; Gölpınarh, ss:417-418); diğer Pir Sultan Abdallar ise sanki kendi başlarından geçmiş gibi bu olayı anlatan şiirler söylemişlerdir (Aslanoğlu, ss:67-68). Bunların sonunda Pir Sultan'ın hayatı destanlaşmış; bazı olayların etrafında efsaneler teşekkül etmiştir. Nitekim ölümü ve ölüm sebebi. Hızır Paşa ile olan ilişkileri, deyiş söylencesi vb. ile ilgili hususlarda anlatılanlar (Aslanoğlu, ss:30-54; Gölpınarh I, ss:417-418) onun halk tarafından ne kadar sevildiğini, bir ermiş gibi kabul edildiğini göstermektedir. Özellikle III. Ahmet zamanında Sivas valiliğinde bulunmuş olan Hızır Paşa ile olan münasebeti şiirlere konu olmuş; bu yolda bir kitap olabilecek hacimde rivayetler ortaya çıkmıştır. İşte makalemizin konusu olan "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi" de bunlardan biri olup mahalli bir saz şairinin tasnif ettiği halk hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikâyenin musannifi Ali İzzet İlci aslen Sivas'ın Su Şehri köyünden olup 63 yaşındadır ve âşıklığını, kahvelerde saz çalıp söyleyerek sürdürmektedir. 5 yıldan beri İzmir'in Torbalı ilçesinde yaşayan Ali İzzet İlci "Kul İzzet" mahlasım kullanmaktadır. Alevi olan ve "kul" lakabıyla bunu açıkça ortaya koyan, uzun yıllar adı geçen olayın geçtiği çevrede yaşayan Ali İzzet İlci, bir müddetten beri farklı bir yörede oturmasına

rağmen hafızasından silinmeyen "Pir Sultan'ın ölümü" meselesini bir halk hikâyesi haline getirmiştir. Önce vakayı anlatan nesir kısmını düzenlemiş; uygtn yerlerine de (1 no.lti varyanttaki iki türkü hariç) Kul İzzet'İN, Çıldırlı Âşık Şenlik'in "Salman Bey Hikâyesi'ni tasnifini hatırlatan (Boratav, ss: 127-128) bu lükayesindeki türkülerinde bile Pir Sullan'm etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim hikâyede 3'ü lek dörtlük 11 türküden:

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa " Hikayesi

Muhammed Ali'dir var mıdır aynı
Pirimi sevenler çeker mi kaygu,
Mahşerde toplanır biltamam kamu
Ol Nebi Muhammed Pirim Ali'dir
dörtlüğünde:

Gelstin ikrarına beli diyenler
Anladım derdim Muhammed Ali'dir
İsmim anınca salâal vernler

Meşrebim virdim Muhammed Ali'dir (Aslanoğlu, s:164, 85 no.lu deyiş) diye başlayan deyişini:

Ey bana kimsin diyen
Evvel Allah'tanız bir
Nâmıma Haydar derler
Âli Abadanız biz

şeklinde başlayan 2 dörtlükten ibaret türküsünde:

Gel güzelim kaçma benden
Yad değiliz bülbülüz biz
Biz yol ehli kardaşlarız

Erkân içinde yoluz biz (Aslanoğlu, s:231, 158 no.lu deyiş) misralanyla başlayan deyişin; ilk dörtlüğünün son iki mısraı aynı olan:

Hakyonunu eğri tuttun,
Evvel n/a demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır,

Yiyemezsin demedim mi? Diye başlayan 4 dörtlükten ibaret türküsünde:

Güzel âşık çevrimizi
Çekemezsin demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır

Yiyemezsin demedim mi? (Aslanoğlu, s: 197, 121 no.lu deyiş) mısralarıyla başlayan deyişinin;

Hızır Paşa bizi berdar etmeden.
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim

diye başlayan ve ilk dörtlüğü aynı olan türküsünde de:

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne

Can boyanmak ister Ali Müşkünne

Pirim Ali on'ki imam aşkına

Açılın kapılar Şah'a gidelim (Aslanoğlu, ss:13ü-132. 47 no.lu deyiş) deyişinin açık tesirini görmemek mümkün değildir. 1 no.lu varyanttaki

Öyle bir zamane geldi ki devran

Zalimler sultandır Hak agâh olsun

Elimde zincir var dilimde efgân

Halimi işiten dil mahzun olsun

dörtlülüğüyle başlayan ve 2 bentten ibaret olan türkü. Kul İzzet'in kendisine;

Gerçeği istersen kâtip böyle yaz

Hem gece hem sabah Şah'adır niyaz

İnşallah yıkılır şu kanlı Sivas

Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

dörtlülüğüyle başlayan diğer türkü ise tamamen Pir Sultan'a aittir (Öztelli, S. 18.)

2 no.lu varyantta ise 3 iürkü ile iki dörtlük vardır ve Mukammed Ali'dir var mıdır ayn diye başlayan ilk dörtlük hariç, hepside Pir Sultan'a aittir.

Hikâyenin her iki varyalındaki türkülerin hepsi de (1 no.lu varyanttaki tek dörtlük hariç) koşma düzeninde söylenmiştir. Edebiyatımızın en çok sevilen şiir türü ve saz şairlerimizin ister nefes, ister nutuk, isterse devriye vb. olsun bütün şiirlerinde kullandıkları bir biçim olduğunu (Elçin, ss:189-223; Dizdaroğlu, ss:68-84) da ortaya koyan bu dimim Hz. Ali'ye olan bağlılığını konu eden ilk dörtlükle, kendisini sevenlerin ve halkın Hızır Paşa'ya karşı duyulan, Pir Sultan'ın ağzından söylenen türkülerde gayet açık bir şekilde görülmektedir. (Dizdaroğlu, ss: 102-122) Zaten türkülerimi/, toplumun herhangi bir olay karşısındaki yergisini; sevincini ve tasasını, yani tulum ve tepkisini gösteren en güzel i İfade yoludur.

Gelelim anlatının konusuna... Hikâyenin adından da anlaşılacağı üzere vaka. Pir Sultan ile Hızır Paşa arasındaki ilişkileri anlatan olaylarla ilgili olup, özeti kısaca şöyledir:

"Horasan erenlerinden Kul Fa'm ve eşi Bahar Çiçek'in (1 no.lu varyantta Cemile olarak geçmektedir) yedi yıldır evli olmalarına rağmen çocukları olmamıştır. Günlerden birgün yavrularını arayan ancak bir türlü bulamayan bir kazın "yetiş Allah" diyerek dileğine-kavuştuğunu gören Kul Fa'm evine dönünce olanları karışma anlatır ve sabaha kadar "kendilerine bir evlât vermesi için Allah'a dua ederler.

Gel zaman, git zaman Cemile Hatun'un uzun saçlı, badem tenli bir oğlu olur. Kul Fa'm sevincinden ne yapacağını bilemez; sofralar kurdurur, müjdeciyeye de bir ak koç hediye eder.

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

Bir hikmet gösterene kadar adı konulmayan çocuk kısa zamanda "dört kapı kırk makamın sırrına vakıf olur ve yedi yaşında iken de erenler sohbetine girer. Orada Banaz'ın usta âşığı Kul Himmet'in ulu kişisi Seyid Necmettin'in önünde söylediği bir dörtlükle hikmetini gösterir ve Kul Fahı oğluna Haydar adını koyar. Usta ozan da sazı ile birlikte oradan gider; bir daha da görünmez.

Giderek nefesinin ve sazının kerameti her yere yayılan Haydar babasının evini dergâh edinir ve etrafı müridleriyle dolar, taşar. Bunların içinde Tokat'tan gelen Hızır isimli abdestsiz namaza duran, destursuz dergâha gelen müridini ise Pir Haydar'm "Sarı Kadı" ve "Kara Kadı" adlı köpekleri bile sevmezler.

Bu arada amca kızı Balım Sultan'la evlenen Pir Haydar haktan ağır vergiler alan ve onlara zulmeden Sivas Valisi Ayvaz Paşa'nın huzuruna çıkarak "yaptıklarının ulanç verici olduğunu" söyler . Duyduklarına çok sinirlenen paşa ona kuk değnek vurdurup ellerini zincirletir ve katırına ters bindirerek Banaz'a yollar.

Bunlar yetmezmiş gibi Hızır "İstanbul'a gidip medrese okuyarak Sivas'ta adaletin temsilcisi olmayı düşündüğünü" belirtmiştir. Haydar ona "yol verir" ve "eline, beline, sahip olmasını" söyler.

Gel zaman git /aman İstanbul'da tahsilini tamamlayan ve Sivas'a vali tayin edilen Hızır Bana/. Köyü'nden haracını alamayınca Pir Sultan'ı ayağına çağırır. Pir Sultan bu davete cevap vermezse de eli-kolu zincirlenir ve sürüye sürüye konağa getirilir. Durum çok ağırına giden Pir Sultan, Hızır'ın olayı bilmezden gelmesi üzerine hiddetlenir ve "yaptıklarının kötü olduğunu" söyler. Bunu gören Hızır Pir Sultan'a "Sivas'a girmesinin yasak olduğunu" ifade eder ve onu kovar.

Uzun süre ilden ile dolaşan Pir Sultan vatan hasretine dayanamayıp geri geldiğinde Banaz'da taş taş üstünde kalmamıştır. Hızır Paşa'dan hesap soran ve ondan "Banazlılar bana itaat etmedi, haram yediler" cevabını almaca "o halde iki helâl, iki haram yemek pişirir. Göreceksiniz benim illerim yemeyecekler, seninkelerse yiyecekler" teklifini yapar. Hızır Paşa söylenileni yapar ve : Pir Sütan'ın dedikleri aynen gerçekleşir. Bunu gören Hızır Paşa daha da hiddetlenir ve Pir Sultan'a "içinde şah kelimesi geçmeyen bir şiir söyle, seni affedeyim, yoksa asarım" der. Ancak Pir Sultan'ın

Yıkılın kapılar Şah'a gidelim redifli deyişi, onun sonunu hazırlar ve Hızır Paşa, halkın gözü önünde asılır. Bugün Banaz halkı "onun ölmediği" konusunda efsaneler, hikâyeler anlatırlar.

Anlaşılabacağı üzere "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi", XVI. yy âşıklarından ve Alevi-Beklaşi Edebiyat'ın önderi Pir Sultan'ın hayat hikâyesi olup., mahalli bir saz şairi tarafından halk Hikâyesi haline getirilmiştir. O sebeple hem anlatı geleneğinden, hem de gerçek hayattan pekçok unsuru bünyesinde barındıracağı, tabidir ve bunların basında da Dede Korkut gelmektedir.

*Herşeyden önce Pir Sullan'ın annesinin adı Bahar Çiçek, bize Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek'in beşikkertme nişanlısı Banu Çiçek (Ergin; s:122)i hatırlatmaktadır. Ancak "Gökçe Çiçek", "Çiçek". "Bahar", "San Çiçek" gibi isimlerin bu gün Anadolu'da hala yaşıyor olması bu durumun kaynağını Dede Korkut'un hikayedeki izlerinden biri olarak değerlendirmekten ziyade ilk insanın çevresini tanıma döneminde olduğu gibi dünden bugüne gelen çizginin hemen her aşamasında süjeyi objede görme (Yöntem ss. 1-2)si sebebiyle uğuruna, gücüne inandığı yada korktuğu varlık veya canlıları ad olarak koyma meselesinde aramak gerektiğine inanıyoruz. (İnan, s:207; Kalafat, s: 11).

*Yine hikâyede yedi yıllık evli olmasına rağmen çocuğu olmayan Kul Fakı'nın gamlı gönlünü avutmak için çıktığı çayırdı yavrularını arayan ancak "medet Allah, medet Allah" dedikten sonra onları bulabilen bir anne kazı gördükten sonra "Allah deyince işler olmaz, kul islemeyince Allah vermez" diye söylenmesi (1 no.lu varyantta "Aliah'dan ân iş olmaz. Kul istemeyince Mevlâ vermez. Sânu ulvi Allah..." şeklinde geçer) Dede Korkut'taki Allah Allah dinleyince işler aılmaz, kadir Tanrı virmeyince er bayımaz (Ergin, s:73) soy lamasını hatırlatmaktadır.

*Hikâye kahramanının adının konması ile ilgili kısımlarının da Dede Korkut Hikâyeleri'yle paralelliği söz konusudur. Nitekim kul Fakı'nın oğlu yedi yaşma gelmesine rağmen adı konmamış, saç kesilmemiştir. Çünkü bir hüner göstermemiştir. Günlerden birgün erenler sohbetine ayak basan oğlan orada Kul Himmet adlı bir âşığın (1 no.lu varyantta bu, Seyîd Necmeddin'dir) çalıp söylediğini görür. Babasına "âşığın söylediklerinin manâsını " soran oğlan ondan "muhabbetten oğul" cevabını alınca "Böyle sohbet olmaz. Bunca söze ne hacet?

"Ademi "adem eden üç harf ile beş noktadır.

Âlemi âlem eden üç harf ile boş noktadır.

demek yeterli" diye cevap verir. Bun duyan Kul Himmet: "Bahey Kul Fakı! Ne zamandan beri adı olmayan çocuklar meclise gelip olur olmaz sözlerle ayıplar kılar?! diye kızar. Bunun üzerine mecliste oturanlardan Seyid Necmeddin adlı yaşlı ortalığı yatıştırır, "Dört kapı, kırk makamın sırrım" söyleyen oğlanın, meclisteki 1 erin: "Muhammed kimdir, Ali kimdir?" sorusuna karşılık söylediği:

Muhammed Ali'dir var mıdır ayrı
Pirini sevenler düşer mi sayrı
Mahşerde toplanır biltamam kamu
Ol nebi Muhammed şalımı Ali'dir

dörtlüğü onların "hû" çekmelerine sebep olur. Durumdan çok memnu oldukları için de Kul Fakı'ya "oğlun hünerini gösterdi, aşk badesini içip deryaya daldı; artık adını koymalı" derler ve oğlanı Haydar diye çağırmaya başlarlar.

Dede Korkut kalıra inanlarından Dirsec Han'ın oğlunun "Boğaç" adını alması Bayındır Han'ın "taşa boynuzuyla vırsa un gibi öğüten" boğasını yumnuğuyla yere serdikten (Ergin, ss:81-83); Kam püre'nin oğlunun "Beyrek" adını alması ise EvnüK Kalcsi'nin kâfirlerini yendikten (Ergin, ss:118-121) sonra Dede Korkul'un gelip soylaması ile söz konusu olur. Gerek Bcyrek'in, gerekse Boğaç'ın ancak onbeş yaşında adlarının konması ise "ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad komazlar idi" (Ergin, s: 118) geleneğinde yatmaktadır. Ancak değişen şu ki "bir hüner göstermeyince çocuğa ad koymama" geleneği tarih boyunca şekil değiştirmiş; toplumun ihtiyacım da belirleyen bu durum epik ürünlerde fiziki güce yönelik bir Özellik göstermekte iken Alevî-Bektaşî bir âşığın hayatım anlatan hikâyede ise "çok küçük yaşta tarikatının sırlarına vakıf olma" şeklinde bir keramete dönüşmüştür.

*Epiko-romanesk dönemin ürünlerindeki en önemli özelliklerinden biri, anlatımda bol sıfatlı ve zarflı, tamlamalarla dolu, olağandan İri ve abartılı, secilerle dolu bir üslubun kullanılmasıdır. İlk örneğinin Dede Korkut Hikâyeleri'nde gördüğümüz (Boratav I, s:71; Ergin s. 112) hem epik, hem de roman döneminin özelliklerini taşıyan hikâye kahramanlarının göçebe, hareketli bir hayattan yerleşik ve durgun bir hayat tarzına geçişin anlatı türlerindeki izlerine uyar tarzda tarif edilmesi, bir başka ifadeyle anlatı kahramanlarının, içinde buldukları sosyal yapının ihtiyacı olan ürünle beraber doğup gelişmeleri meselesidir. Nitekim Kara Göne "kara buga derisinden bişğininim yapuğı olan, açığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kara bıyığın yidi yirden ensesinde düğen (Ergin, s:174) şeklinde tarif edilir.

Bu sebeple incelediğimiz hikâyenin kahramanı Pir Sultan'ın da Dede Korkut kahramanlarına benzer şekilde "yandan bakınca kayık, önden bakınca höyük, seğirdince geyik gibi (2 no.lu varyant) veya (Yandan bakınca höyük, önden bakınca kayık, seğirdişi ceylân gibi, azameti arslan gibi şeklinde (1 no.İn varyant) verilmesinin sebebini bu açıklamaya, daha doğrusu Dede Korkut'ın söz konusu hikâyedeki izlerine bağlanmayı uygun buluyoruz.

"Pir SulUui ve Hızır Paşa Hikâyeci"nde Alevi-Bektaşî Edebiyatı'na ait terimlerin ve özelliklerin çokluğu, hemen dikkati çekmekleedir. Gerek hikâyenin musannifi olan Kul İzzel'in, gerekse hikâye kahramanı Pir Sullau'm Alevî olmaları sebebiyle gayet tabi olan bu durumu şimdi teker teker gösterelim:

*Alevi-Bektaşî şairlerinin hepsi kendilerine "kul", "abdal", "pir", "deniş". "miskin" gibi adlar verirler: Pir SultarTm müridi Kul Himmet, XVI-XV. yy. Şairlerinden Kağusuz-Abdal örneklerinde olduğu gibi (Gölpınarlı II, s:163) Pir Sultan'da "pir" ve "sultan" terimlerinin birlikte görülmesi babası Fakı'nın adına "kul" eklenmesi de tamamen bu edebiyatın geleneklerinden biri olmasındandır.

*Alevi-Bektaşî nefeslerinin özelliklerinden biri "Alî ve Ehl-i Beyt sevgisi" nin ön plâna geçmesi, buna karşılık "Allah sevgisi"nin daha geri plâna itilmesidir (Gölpınarlı II. S:366). Her iki varyantta da Pir Sultan'ın erenler sohbetine ayak başlığında ineciistekîlerin (1 no.lu varyantta bu soruyu Seyid Necmeddin sorar) "Nebin kim, pirin kimdir" sorusuna cevap olarak söylediği:

Muhammed Ali'dir var mıdır aynı

Pirini sevenler çeker mi kaygu

(2 no.lu varyantta ikinci mısra "Pirini seven düşer mi sayrı" diye geçmektedir)

Mahşerde toplanır bulamanı kamu

Ol nebi Muhammed Pirin Ali'dir.

dörtlüğü ile, anlatının girişinde, halk hikâyelerine başlarken söylenmesi âdet olan "dua" kısmında; 1 no.lu varyantla "Evvel hû diyelim, hû'ya nazar gılalım, kem dilden arınalım, nûr ile sağmalını. Allah Allah ayvallah: Nur-ı Nebi, Kerem-i Ali, pirimiz hünkârımız Hacı Bektaş-i Veli demine hû"; 2 no.lu varyantta ise: "Evvel hû diyelim, hû'ya nazar gılalını. Allah Allah eyvallah, kılıcımız kahrımız düşmana ziyan, kulluğumuz Allah'a ayan. Pir-i Nebi, Kerem-i Ali, pirimiz sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine bir hû" şeklinde tesbil etliğimiz ve bir Bektaşî Gülbanksi olan kısımda da bu durum, apaçık ortadadır.

*Hz. Ali sevgisi, ona olan candan bağlılık, hikâyenin bitiş kısmında da kendisini göstermektedir. Nitekim halk hikâyelerimizde anlatının sona erdiğini gösleren dua bölümü (Türkmen, s:XHI 1) no.lu varyantta "işte böyle pirin ahvali. Âmin diyelim, âmin. Olmayalım zalime yakın. Haktan geri tüm insanın mluma şad olsun bu dua. Zalime kılıç gibi, mazluma ümit gibi doğsun güneş. Ali demine bir daha hû!"; özellikle 2 no.lu varyantla ise "Böyle işte erenler. Biz de Ali sıırma, Muhammed aşkına bir hû diyelim. Hû! "olarak geçmekte; 2 no.lu varyantta PİR Sultan'ın Hızır Paşa'ya "Kadırlarının haram yiyecekten yemeleri" üzerine söylediği:

Muhammed dinidir bizim dinimiz

Tarikat altında geçer yolumuz

Cibrii-i Emindir hem rehberimiz

Biz müminiz hürsidimiz Ali'dir.

dörtlüğünü de hesaba katlığımız bu dunun hem Ali sevgisinin büyüklüğünü, hem de bu sevginin ve bağlılığın Hz. Muhammed'e olandan daha fazla olduğunu gayet açık olarak ortaya koymaktadır.

*Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyl'c olan büyük sevgi ve buna karşı olanlara duyulan nefret yani "tevellâ" ve "teberra" Alevi Bektaşî Edebiyatı'nın önemli bir başka yanındır. Özellikle XVI-XVII. yy. kırdâ Erdebil'i merkez edinerek Anadolu'da Safcviyc ve Erdebiliyye tarikatını yaymak isteyen Ali lara fi arlarının Anadolu'ya gelip propaganda yapmaları, bu sebeple yerleşmek için izin istedikleri halde kabul edilmemeleri sebebiyle Erdebil'c geri dönen laraftarlarımı Şah İsmail'e, Saftıvi Hanedanına. Erdebil dergâhına ve İrân'a duydukları candan bağlılık ile Osmanlılara duyulan nefret (Gölpmarlı II. S:36f>) Pir Sultan'm, Hızır Paşa'nın kendisine; "bir azim şiiir söyle ki, içinde "Şah" kelimesi geçmesin" sözü üzerine söylediği;

Hızır Paşa bizi berdar etmeden,

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Siyaset günleri gelip çatmadan

Yıkılın kapılar Şah'a gidelim (1 no.lu varyant) dörtlüğüyle başlayan nefesinde bu durum, çok açıktır.

*Bu edebiyatının bir başka Özelliği ise bazı şiiirlerinin "erkân" dan bahsçnesidir. Alevi veya Beklaşiler "Ayn-ı Cem'leri sırasında sorulan" dört kapı". "kırk makam" vb. ile ilgili bilgilerin yer aldığı şiiirleri sadece bu konuda bilgi sahibi olanların ya da Beklaşilik'e intisap etmiş kimselerin anlayabilmesi ise. tamamen bu şiiirlerin çeşitli remizlerle örölü olmasından ileri gelmektedir (Gölpmarlı II, ss:365-366).

Bu durumu, incelediğimiz hikâyenin her iki varyantında da tesbit edebiliyoruz. Nitekim Pir Sultan yedi yaşında erenler meclisine ayale bastığında çoktan "dört kapı kırk makanTın sırrına ermiştir. Ayrıca:

"Âlemi "alem eden üç harf ile beş noktadır.

Âdemi âdem eden üç harf ile boş noktadır.

diyerek aşk ve âdem p>1 in sırrım bildiğini, ve

01 nebi Muhammed pirim Ali'dir

diyerek de mürşidini, rehberini söyleyip artık kemale erdiğini ortaya koymuştur.

._**

Bilindiği üzere zümre halk edebiyatlarının hepsinin kaynağı da. Yunns'tır. (Gölpmarlı II. Ss:357-362, 371-375; Köprülü II, ss:357-362) İlk ya da geri plânda olsun "varlık birliği", "esma".. "Fenâfillâh". "kavs-i nüzul ve kavs-i urûc". "aşk ve gönül" vb. bütün kavram ve inanışlar Anadolu'da Yunus'un şiiirlerinde vücut bulmuş; daha sonra onu taklit eden bütün şairlerin bu konuları kendi tarikat esaslarına göre yeniden işlemeleriyle tekkelere taşınmıştır (Köprülü II. ss:300-327). Yunus'un gerek söyleyiş tarzının ve söylediklerinin, gerekse hayatıyla ilgili menkıbelerinin tekkelere girmesinin çeşitli veli veya dervişlerle ilgili olarak anlatılmasının Anadolu Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin kurulmasında büyük bir rolü olanlardan biri olan Yunus'la ilgili iki menkıbenin (Kaplan, ss:120-131) hikâyede Pir Sultan'a izale edilmesinin

sebebi, budur. Nitekim. "Hacı Bektaş'tan himmet alamayıp Taptuk Emre'nin dergâhına giderek odun taşımaya başlayan ve hizmet ettiği kırk yıl içinde bir tek eğri odun taşımaya başlayan ve hizmet ettiği kırk yıl içinde bir tek eğri odun getinneyişi üzerine

-Dağda eğri odun kalmadı mı hey Yunus? diye soran şeyhine:

-Eğri odun çok ama, senin dergâhına odunun eğrisi bile geremez." şeklinde açıkladığı bilinen rivayet (Kabaklı, s:24) Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi'nin 1 no.lu varyantında "... Kul Fahi oğlunun adını Haydar koymuş. Gel zaman git zaman oğlanın namı cihanı dulmuş. Babası gapısın dergâh edinmiş. Dergâhına müridler dolmuş, taşınış; odun taşımışlar dergâha. Hemi de doğru odun..." olarak kendini göstermiş; Yunus'la Mevlâna arasında geçtiği söylenen "Mevlâna Mesnevi'sini Yunus'a okutmuş ve nasıl bulduğunu sormuş-Yunus:

-Fevkalâde ama çok yazmışsın, demiş. Ben olsaydım:

Ete kemiğe büründüm,

Yunus diye göründüm

derdim, olur biterdi (Kabaklı, ss: 38-39) diye söylenen rivayet ise incelediğimiz hikâyenin her iki varyantında Pir Sultan'm (1 no.lu varyantta Seyid Necmeddin. 2 no.lu varyantta ise Kul Himmet adını taşımaktadırlar) erenler meclisinde çalıp söyleyen ozanları beğenmeyerek babasına:

-Baba, bu âşık neyden bahseder? diye sorduğunda

Muhabbetten bahseder oğul, cevabım alınca:

-Baba böyle muhabbet sohbeti olur mu? Bunca söze ne hacet? deyip çaldığı:

"Alemler âlem eden üç harf ile beş noktadır.

Âdemi âdem eden üç harf ile boş noktadır.

deyişinde yerini almıştır.

*"Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi"nde âşıklık geleneğiyle ilgili özelliklere de rastlamaktayız. Çünkü kırsal kesimlerde. Alevi-Kızılbaş toplulukların bulunduğu bölgelerde uzun yıllar hem tekke şairleri, hem de halk şairlerimiz ayrı topluluğa seslenmişlerdir. Dolayısıyla gerek dil ve üslup, gerekse şiir türleri, birbirine son derece benzer özellik gösterirler. Pir Sultan'ın da bir Kızılbaş şairi olmasına rağmen yaratmalarında âşıklık geleneğini içinde kalması, âşık tarzında deyişler söylemesinin sebebi buradan kaynaklanmakta olup (Boratav II, ss:21-22, Boratav IV, ss:340-343; Köprülü II, ss: 177-178) bu durum hikâyesinin her iki varyantına da aynı şekilde aksetmiştir. Nitekim elleri zincirlenerek huzura çıkarılan Pir Sultan'ın köpeklerinin helâl yemeği, iki kadısının ise hakani yemeği seçip yemeleri üzerine sınırlanan Hızır Paşa âşıktan 1 no.lu varyantla "Ey koca pir! Büyü yaptın, kadınlarımı yoldan şaşırttın. Anıma büyüklük bizde kalsın. Bana bir azım şiir söyle ki içinde şah ismi geçmesin. Eğer o isim geçti ise seni darda asarım". 2 no.lu varyantta ise "Ey pir Seni bir yolla

affederim. Bana bir şiir söyle ki, içinde şah adı olmasın" demesi üzerine Pir Sultan'm 1 no.lu varyantta:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden,
Açılın kapılar ŞAH'a gidelim -1

Siyaset günleri gelip yetmeden
Yıkılın kapılar ŞAH'a gidelim ;

2 no.lu varyantta ise:

Şu görülen yayla ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Pirim ben gidiyom sen himmet eyle
Açılın kapılar ŞAH'a gidelim

diye başlayan "Şah'a gidelim" redifli deyişi, Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nın belirgin vasıflarından olan" İran'a, Safavi Hanedanına ve o hanedanın temsilcisi Şah İsmail'e olan bağlılığı (Gölpınarlı İL s:366) ifade eden "koşma tarzında bir güzellemedir ve âşık tarzında bu şekil, "leb-değmez" olarak bilinmektedir. [Türkmen (II) ss: 87-88].

**

Gelelim anlatının halk hikâyeleri ile gerek üslup, gerekse yapı ve motif yönünden benzerliklerine...

* Herşeyden önce "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi" halk hikâyelerinin geleneksel üslubu [Türkmen (I). s:XXI; Baratav (TI). ss:49-51]'na uyarak anlatılmıştır. Her iki varyant da (daha önce sözünü ettiğimiz üreze) aslında bir Bektaşî Gülbankı olan "dua" kısmıyla başlar; "asıl hikâye" dediğimiz anlatı kahramanımı macerası ile devam eder ve nihayet gene "dua" dediğimiz bilîş kısmı ile sona erer. Ancak 1 no.lu varyantın sonunda Dede Korkut'un "İç Oğuz Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boy." nda gördüğümüz "... biş kelime dua kıldık, kabul olsun, âmin amin diyenler didar görsün, yığırdırsın dürişdürsün günahınızı Muhammed Mustafaya bağışlasın hanım hey (Ergin, s:251) şekline benzeyen tarzda, hak hikâyelerimizin bu ilk örneğine yakın bir şekilde "işte böyle pirin ahvali. Amin diyelim âmin. Olmayalım zalime yakın. Hakdan geri tüm insanın ruhuna şad olsun bu dua. Zalime kılıç gibi. mazluma ümit gibi doğsun güneş. HÛ!" olarak görülen bu kısım 2 no.lu varyantla Alevi-Bektaşî Edebiyatın en önemli yanı olan Hz. Ali sevgisini öne çıkaran ve Hz. Muhammed'i geri plâna iter tarzda (Gölpınarlı II, s:366) "İşte böyle erenler. Biz de Ali sırrına, Muhammed aşkına bir hû diyelim hû!" şeklinde tesbit edilmiştir.

Hikâyenin yapısında gördüğümüz:

I. Hazırlık Bölümü

A. Ailenin tanımı:

a)Zaman: Sultan Süleyman zamanı

b)Yer:Banaz/Sivas

c) Sosyal statü belli değil

d) Çocukluluk: Knl Faım ile eşi Bahar Çiçek'in. hatunun 40 yaşına gelmesine rağmen çocukları yoktur.

e) Çare arama: Her iki varyantta da baba Kul Faını, çocuğunun olması için dua eder.

B. Kahramanın Tanınması:

a) Doğum: Dıa edışlerinden 9 ay sonra bir oğullan olur.

B) Eğitim: 7 yaşına kadar, kendi kendine "dört kapı, 40 makam sırrına erer. çalıp söylemeyi" öğrenir.

C) Ad koyma: Erenler sohbetinde yapılan bir imtihandan sonra adı babası tarafından Haydar konulur.

II. Macera Bölümü:

A. Pir Sultan, babasının evini dergâh haline getirir; orada hastalanıncesiyle dertliyi saziyla iyeleştirmeye başlar.

B. Pir Sultan, anıca kızıyla evlenir.

C. Zamamın Sivas Valisi Ayvaz Paşa. halka ağır vergiler yükler; karşı gelenin malına da el koyar. Devlete verdikleri ise, elde ettiklerinin çok az bir kısmıdır.

D. Bu durumdan rahatsız olan Pir Sultan, Ayvaz'ın huzuruna giderse de bu olay, durumun daha da kötüleşmesine sebep olur.

E. Dergâhta müridlik yapan ve pek makbul tutulmayan Hızır. Pir Sultan'dan "İstanbul'a gidip medrese tahsili yapmak ya halkın bu durumuna çer bulmak" niyetiyle izin ister ve gider.

F. Hızır, günün birinde Sivas'a vali olur ve Ayvaz Paşa'yı aratmayacak kötülöklere meydan verir.

G. Pirini unuttuğu görünen Hızır, Banaz'ın vergisini vermesi üzerine Pir Sultan'ı huzuruna çağırır. Ancak Pir Sultan, valinin bu isteğine uymaz.

H. Ellerini zincirleterek zorla saraya getirttiği . Pir Sultan Hızır'a "tuttuğu yolun yanlış olduğunu" ağır bir dille söyleyince olanlar olur ve eski müridi Hızır Paşa. "Sivas'a girmesini yasak ederek sürgüne gönderir."

III. Sonuç Bölümü.

A. Günün birinde Banaz'a geri dönen Pir Sultan, köyünde taş taş üstünde kalmadığını görünce Hızır Paşa'nın huzuruna çıkar

B. Kendisinden hesap soran ve onun Banazlılar'a iftira ettiğini duyan Pir Sultan, Hızır Paşa'ya bunun böyle olmadığını ispat eder.

C. Ancak Hızır Paşa, Pir Sultan'ın haklı çıkması üzerine çok kızar ve ondan "içinde Şah adı geçmeyen bir türkü isteyince de yerine"Şah'la bağlılığımı dile getiren bir nefes" söylemesi üzerine onu asılır. Görüldüğü üzere anlatı, halk hikâyelerinin yapısına (Köse, ss:2Ü-60) genel bir benzerlik yanında Hazırlık Bölümü ile de tam bir

paralellik göstermektedir. Ayrıca hikâyede anne Ballar Çiçek'in (1 no.lu varyantta Cemile olarak geçmektedir) kırk yaşına gelmesine rağmen bir çocuk doğuramamış olması ve ailesinin bu durumdan duyduğu üzüntü yanında bir evlâda kavuşmak için çare arayışları, Pir Sultan'm mucizevi doğumu, ona bir ad verilmesi için hem uygun bir zamanın hem de olağanüstü bir işi başarmasının beklenmesi vb. gibi hususlar halk hikâyelerimizin bünyesine ve anlatı tekniğine büyük bir uygunluk ortaya koymaktadır.

Kısacası Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikâyesi. Pir Sultan'ın efsanevi hayat hikâyelerinin geleneksel şekil ve üslûbuna uygun tarzda tasnif edilip anlatılmasıyla teşekkül etmiş klâsik bir halk hikâyesidir.

Çalışmamızın başından beri de belirtmeye çalıştığımız üzere bu anlatı yaşadığı bilinen bir âşığın XVI. yy saz şairlerinden Pir Sultan'm yarı mekabevi hayatını anlatmaktadır. Bu sebeple hikâyede Pir Sultan'la aynı çağda yaşamış kimselerin, ve o dönemde cereyan etmiş olayların görülmesi, gayet tabiidir. Nitekim hikâyeye zemin teşkil eden "Pir Sultan'ın Hızır Paşa tarafından astınlması "meselesinde önemli rolleri olan Hızır Paşa'nın T. Ahmet zamanında Sivas Valiliğinde bulunması (Gölpınarlı H. ss:417-418; Öztelli, s:34) ise hikâyenin realist yanını güçlendiren hususlardan sadece bir tanesidir.

Hikâyenin, olayın gerçekte de cereyan ettiği yöre olan Banaz'da geçmesi ise anlatının realist yanıyla beraber anlatıcının Sivaslı ve Pir Sultan âşığı. Alevi bir şair olmasıyla da ilgilidir. Büyük bir ihtimalle âşık Kul İzzet, nefeslerinin pekçoğunda onun tarzını sürdürerek bu üzücü olaylara karşı tavrını saziyhî, sözüyle dile getirmeyi, kutsal bir görev olarak görmektedir.

* Hikâyenin her iki varyantında da vakanın Kanuni Sultan Süleyman zamanında geçtiğinden bahsedilmektedir. Araştırmacılar olayın III. Mehmet'in oğlu I. Ahmet (Öztelli, ss:33-37) ya da III. Murat zamanlarında (Aslanoğlu, ss:43-48) geçmişte olduğu konusunda çeşitli fikirler ileri sürmelerine rağmen hikâyelenin "Sultan Süleyman Şah iken, gönüller ferah İken..." (1 no.lu varyant). Âhir zamanda Sultan Süleyman devrinde..." (2 no.lu varyant) şeklinde bir giriş formalitesiyle başlamasının sebebini ise Sivas tarihinde valilik yapan iki Hızır Paşa'dan birinin ve ilkinin Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden olması (Öz ss:290-204: Aslanoğlu, ss:44-45; .Bayrak, ss: 128-133) ile Kanuni' nin Doğu Seferi'ne giderken Sivasta bİrgün kalması (Aslanoğlu, s;21) nın halk zihnindeki akislerinde aramak gerektiğine inanıyoruz.

* Gelelim hikâyelerde adı geçen "zulmün kalesi" (2 no.lu varyant), "halktan on aldığım devlete bir diye söyleyen (1 no.lu varyant) Ayvaz Paşa'ya....

XVI. yy.m sonu ile XVII. yy'ın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişlemiş; toprakların idaresi zorlaşmıştı. Bu durum, merkezin özellikle uç bölgelere ulaşmasında araçlar koymasına, imparatorluğun topraklarını "has", "zeamet" ve "tımâr" olmak üzer üç sınıfa ayırıp idarelerini de. kendilerine her yılki gelirin 1/10'unu vermesini şart koştuıkları toprak beylerine bırakmışlardı (Özkaya. s:667; Öz, ss:26-45).

Ancak saraydaki aşırı israfın ve debdebenin yol açtığı ekonomik bozukluklar (Öz, ss:18-77; Özkaya. ss: 12-13), yanında ekseriyeti savaşlarda ganimet olarak getirilen hanım sultanlarla cariyelerin destekledikleri taht kavgalarının (Ö./, ss:S7-89) toplumda büyük bir huzursuzluğun doğmasına, bunun da içki-fuhuş hatta homoseksüellik gibi çarpıklıklara yol açması, kaçınılmazdı. Özellikle ekonomik bozukluğun ortaya çıkardığı sınıflararası eşitsizlik, açlık ve kıtlık, işi doruk noktasına çıkarmıştı (Öz, ss:78-82; Arslanoğlu, ss: 19-22) Bütün bunların sonucunda da merkeze karşı ayaklanmalar, başkaldırmalar başta İstanbul olmak üzere hemen bütün Anadolu'yu kasıp kavurmuş; halk canından bezmişti. Yeniçeri Ayaklanmaları, Celâli İsyanları (Öz, ss:83-89) ve gerek ferdi, gerekse toplu olarak sürdürülen ayaklanmalar, bu huzursuzluğun akisleriydi. Nitekim Tl. Düzmece Mustafa, Köroğlu, Karayagıç, Deli Hasan başta olmak üzere 1600'dan sonra görülen Tavail Halil. Tavail Ahmet, Abaza Mehmet Paşa, Deli İlâhi Bey, Dağlar Delisi Süleyman, Boynu İnceli Bey, Hacı Ahmet oğlu Ömer, Varvar Ali Paşa, Kara Haydaroğlu. Gürcü Abdünnebi. Yedigâröğlü olayları Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymaktadır(Öz. ss:90-115; Özkaya, s:708, Mert. s:6). Bütün bunlara Osmanlı İmparatoruğu'nun Çaldıran Savaşından hariç İran. Avusturya ve Lehistan üzerine yaptığı savaşlarla bunların halkın üzerindeki olumsuz etkilerini, devlet içinde devlet olmaya çalışan toprak ağalarını ve eşkiyalan (Öz, ss:89-90; Özkaya. s:S9-139) hatıra getirdikten ve böylece bu dönemde devletin genel bir görünümünü çizdikten sonra hikâyedeki Ayvaz Paşa'nın kimliği ile ilgili kısma geçebiliriz.

Her iki varyantta da Hızır Paşa, eğitim görmek üzere İstanbul'a gidişinden önce Ayvaz, gelişinden sonra da Hızır Paşa olarak adlandırılmaktadır. Büyük bir ihtimalle halkın zihniyetinde Sivas iline yaptıkları baskı, zulüm ve saygunkuia büyük bir huzursuzluk kaynağı olan "Yedigâröğlü (Öz, s: 108) "Vardar Ali Paşa" (Öz, s: 106) olaylarının kahramanlarıyla büyük bir Osmanlı düşmanı kabul edilen Köroğlu (Öz, s:96) ile karışmış; Köroğlu için Ayvaz ne ise, Sivas'ı kasıp kavuran eşkiyaların da Osmanlı devleti için aynı değerde olduğu düşünölmüş olmalıdır.

* Hikâyenin her iki varyantında da dikkatimizi çeken bir başka husus ise Pir Sultan'ın doğduğunda ona "Haydar" adı verilmesi meselesidir. Bilindiği üzere Haydar, ünlü Safevi hükümdarı Şah İsmail'in babasının adıdır. Bu yüzden şîilerin piri sayılan bu ünlü hükümdarın babasının adını koymak, Alevi ve şîilece Kutsal bir gelenek olarak kabul edilegelmiştir. Hatta İzmir'de imbat rüzgârına bile "Haydar" denildiği düşünölecek olursa söz konusu geleneğin izlerinin nerelere kadar uzandığı, anlaşılabilir.

Bu konuda söylenecek son sözün "Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikâyesinin, ünlü Alevî şairi Pir Sultan Abdal'ın gerçek hayatıyla birlikte içinde yaşadığı dönemin tarihi yönünü de aksettirdiği", başka bir ifadeyle "Pir Sultan Abdal'ın hayat hikâyesinin usta bir el tarafından klâsik bir halk hikâyesi haline getirildiği" şeklinde olmalıdır.

KAYNAKÇA:

GÖLPINARLI, Abdülbaki (I). *Pir Sultan Abdal*. Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. s:207,

(II).Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları, Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. S:207.

KÖPRÜLÜ, O. Fuat (I) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıf/an*. 1976. Ankara:Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları No: 118 (6. Baskı).

(U),*Edebiyat Araştırmaları* I. 1989. İstanbul:Ötüken Yayınlan. YayınNo:186, Kültür Eserleri Dizisi:52 [1966, 1987].

ÖZ, Baki. *Osmanlı'da Alevî Ayaklanmaları*. 1992. İstanbul:Ant Yayınlan. Yayın No: 14.

BORATAV, P. Naili (*DFolklor ve Edebiyat* II, 1982. İstanbul:Adam Yayınlan

(II)*Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*. 1988. İstanbul:Adanı Yayınları.

(*JIIJİOO Soruda Türk Halk Edebiyatı* 1988. İstanbul:Gerçek Yayınevi: 100 Soruda Dizisi: 13 (Beşinci Baskı)

(IVVI>/c *Edebiyatı* Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. S:207.

ASLANOĞLU. İbrahim. *Pir Sultan Abdallar*. 1984. İstanbul:Erman Yay. Evi:

ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı. I*, Giriş-Metin-Faksimile 1994. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınlan :169 (3. Baskı)

DİZDAROĞLU, Hikmet. *Halk Şiirlerinde Türler*. 1969. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları:283 Çeşitli Konular Dizisi:7.

URAL, Orhan. *Pir Sultan Abdal.19%2*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınlan:494 Türk Dil Kurumu Halk Kitapları, Halk Ozanları Dizisi:3.

TÜRKMEN, Fikret. (I.) *Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme-Metin*-1995. Ankara: Akçağ Yayınları: 123, Kaynak Eserler: 14.

(II.) *"Halk Şiirinde Az Kullanılan Mazım Şekilleri ve Türleri"* (Türk Halk Edebiyatı ve Folkumda Yeni Görüşler II. Haz: Feyzi Hahcı 1985: Konya) ss: 84-91.

KABAKLI, Ahmet. *Yunus Emre*. 1978. İstanbul Toker Yayınlan. Toker Genel Dizisi:39. 100 Büyük Edip 100 Büyük Şair:2.

KAPLAN, Mehmet. *Türk Edebiyat Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri: "Veli Tipi"* 1985-İstanbul:Dergâh Yayınları:21/3. Türk Edebiyatı-tnceleme: 3/3

KÖSE, Nerin. *Araştırmalar 1. "Türk Halk Hikâyelerinde Yapı"* 1996. Ankara:Millî Folklor Yayınları:8. Halk Edebiyat Dizisi:4.

ÖZTELLİ, Cahit. *Pir Sultan Abdal, Yaşamı ve Bütün Şiirleri.* 1983 İstanbul:Özgür Yayın Dağılım (Beşinci Baskı)

ÖZKAYA, Yücel. *XVIII. Yy.in İlk Yansında Yerel Ailerin Ayanhkları., Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkları Kuruluşu-*1978. Ankara:

MERT, Özcan *XVII. ve XIX. yy.larda Çapanoğulları.* 1980. Ankara.

İNAN Abdülkadir. *Tarih 'te ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* 1954: Ankara TTK Yayınları'ndan VII seri no: 24 TTK Basını Evi.

YÖNTEM Ali Canip. *Epepe (Epepee) [Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat],* 1930 , İstanbul: Milli Eğitim vekaleti. Devlet Matbaası.

KALAFAT, Yaşar *İslamiyet ve Türk Halk İnançları.* 1996 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1857 HAGEM Yayınları /233, Gelenek-Görenek-İnançlar.